

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2, Ağustos/August 2022)

Hasan KAYA

Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal
Üniversitesi
hasankaya@nku.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9244-3113>

Oyunun Sakalı Bitmek Deyimi ve Anlamları

The idiom “Oyunun Sakalı Bitmek” and its meanings

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 04.07.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 22.08.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.08.2022

Atıf/Citation

Kaya, H. (2022). Oyunun Sakalı Bitmek Deyimi ve Anlamları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (2), 557-568. <https://doi.org/10.34083/akaded.1140264>

Kaya, H. (2022). The Idiom “Oyunun Sakalı Bitmek” and its meanings. *Journal of Academic Language and Literature*, 6 (2), 557-568. <https://doi.org/10.34083/akaded.1140264>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Deyimler ve kalıp yapılar konusunda Türkçenin zengin bir dil olduğu genel kabul görmüştür. Türkçenin bu deyim zenginliği geçmişten günümüze her edebî gelenekte karşılık bulmuştur. Bu geleneklerin en önemlilerinden biri de kuşkusuz klasik Türk edebiyatıdır. Klasik Türk edebiyatı şairleri şiirlerini mecaz, kinaye, tevriye, iham gibi pek çok sanata kapı aralayan deyimlerle yoğurmuş, bununla anlatımlarını daha etkili kılmışlardır. Klasik Türk edebiyatı geleneğinde bir dönemler kullanılan ve bugün kullanımdan düşmüş pek çok deyim tesadüf edilebilmektedir. Ayrıca bugün bildiğimiz ancak geçmişte bugünkünden farklı anlam özellikleri gösteren deyimlere de bu gelenekte tesadüf edilmektedir. Yine bazı deyimlerimizin bugün bilinmeyen maddi kültür unsurları ile ilgili kökenleri de bulunmaktadır. Bu yazıda bugün kullanılmayan ve anlamı konusunda genellikle eksiklikler görülen “oyunun sakalı bitmek” deyiminin anlam özellikleri üzerinde durulmuştur. Deyimin “sakalı bitmek” şekline dair örnekler de verilmiş, bunun yanında özellikle deyim çıkış noktası, gerçek hayatla bağlantısına dair çıkarımlar yapılmıştır. Deyimin klasik Türk edebiyatı metinlerinin yanında masallarda da yer bulduğuna dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deyim, oyunun sakalı bitmek, sakalı bitmek

Abstract

It is widely accepted that Turkish is a language that is very rich in terms of idioms and stereotype structures. This richness in idioms in the language has been reflected in every literary tradition from past to present. Classical Turkish Literature is undoubtedly one of these traditions. Classical Turkish Literature poets have combined metaphor, allusion, and double-entendre in their poems, which have made their art more efficient and artistic. In Classical Turkish Literature, many idioms were once used in the past and have fallen into disuse in time. On the other hand, today some idioms have been reflecting meanings that are different from their past ones in this tradition. In addition, some idioms have meanings resourced from unknown material culture elements. In this article, the lexical characteristics of the idiom “oyunun sakalı bitmek”, which is no longer being used, are discussed. There are generally missing points about the exact meaning of the idiom. Examples of the use of the idiom have been presented; the starting point and its relation with real life are discussed in the article. It is specifically mentioned that besides its use in Classical Turkish Literature, it is preferred in tales.

Keywords: Idiom, oyunun sakalı bitmek, sakalı bitmek

Giriş

Deyimler kaynaklarda genellikle “iki ya da daha çok kelimedenden oluşmuş, mecazlı ve özlü bir anlatıma sahip kalıplaşmış yapılar” olarak tanımlanır (Aksoy, 1988, I, s. 52; Parlatur, 2008, I, s. 1; Püsküllüoğlu, 2006, s. 7).

Klasik Türk edebiyatı şairleri söylemek istediklerini daha etkili bir biçimde ifade etmek; anlatımı çekici kılmak, şiirlerini süslemek için Türkçe deyimlerden geniş ölçüde faydalanmışlardır (Kaya, 2011, s. 15). Deyimlerle divan şairleri söyleyişlerine derinlik ve çok katmanlı bir yapı kazandırır (Ayçiçeği, 2018, s. 164). Deyimler taşıdığı anlam ve çağrışım zenginliği; mecaz, tevriye, kinaye gibi anlam sanatlarıyla yoğrulabilmesi ile şairlerin söyleyişine güç kazandırmıştır (Ayçiçeği, 2019, s. 215-216).

Kimi zaman günümüzde bilinmeyen deyimlerin bazı metin ve inceleme çalışmalarında deyim olarak anlaşılmadığı veya deyim bilinememesinden dolayı yanlış okuma ve değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Bu da deyimlerle ilgili çalışmaların ne kadar kıymetli olduğunu göstermektedir (Demirkazık, 2013, s. 619). Bu anlamda son dönemde artan klasik Türk edebiyatının deyim varlığına dair çalışmalar değerli ve önemli çalışmalardır. Bu çalışmaların devamı hem Türkçenin deyim varlığına katkı sağlayacak hem de deyimlerin anlam özelliklerine dair karanlık noktaları aydınlatacaktır.

Çalışmaya konu olan “oyunun sakalı bitmek” deyiminin anlamı ile ilgili kaynaklarda önemli eksiklikler görülmüştür. *Türkçe Sözlük*'te “(bir işin) sakalı bitmek” şeklinde yer alan deyim “bir iş sürüncemede kalmak” anlamı verilmiş, bu anlam genellikle diğer kaynaklarda da tekrar edilmiştir (Türkçe Sözlük, II, s. 1889). İsmail Parlatur'ın hazırladığı sözlükte de deyim *Türkçe Sözlük*'teki anlam verilmiştir (Parlatur, 2008, II, s. 743). A. Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*'nde yukarıdakilerden farklı olarak “neşeli bir işin tadının kaçması” anlamına değinmiştir (Şentürk, 2009, s. 297). Bazı kaynaklarda da deyim sadece örneklerle anılmış, deyim anlam verilmemiştir (Beyzadeoğlu vd., 2004, s. 180; Eyüboğlu, 1975, s. 366).

Deyimin çoğunlukla “oyunun sakalı bitmek” şeklinde kullanıldığı görülürken “sakalı bitmek” şeklinde de kullanıldığı örneklerle rastlanmaktadır.

1. “Oyunun Sakalı Bitmek” Deyimin Kökeni ve Kullanım Alanları

Söz konusu deyim kökenine dair bazı çıkarımlar ve deyim kullanım alanlarına dair tespitler şunlardır:

1.1. Oyun Çağının Geçmesi / Belli Bir Olgunluğa Erişme

Bilindiği gibi Türkçede kullanılan deyimlerde genellikle kinaye söz konusudur. Mecaz anlamda kullanılan deyim yapısının, gerçek anlamının kastedilmiş olmasının mümkün olması kinaye olarak adlandırılmıştır (Saraç, 2000, s. 144). “Sakalı bitmek” ya da “oyunun sakalı bitmek” deyiminin gerçek anlamı ve çıkış noktası konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmasa da örnekler üzerinden bazı

değerlendirmeler yapmak mümkündür. Bilindiği gibi Osmanlı toplumunda erkeklerin sakal bırakması, sakal bırakmaya karar vermesi önemli görülürdü. Buna “irsâl-i lihye” denilirdi. Devlet hizmetine girenler, artık gençlikten çıkmış efendiler arasında bulunmuş olmak için pek genç yaşta sakal bırakırdı. Sakal bırakma mübarek bir günde yapılırdı (Abdülaziz Bey, 1995, s. 98). Hatta sakal bırakma ile ilgili merasime varan uygulamaların, şairlerin divanlarında sakal bırakanlara düşülen tarihlerin (târîh-i lihye) olduğunu biliyoruz. Eski toplumda erkek evladın çocukluktan yetişkinliğe geçişinin somut göstergelerinden biri sakal bırakmasıydı. Oyun çağından çıkan ve yetişkin olarak sakal bırakan birinin oyun oynaması hoş görülmezdi. Bu yüzden “sakalı bitmek” yapısı öncelikle oyun çağının bitişi anlatan bir deyim hâline gelmiş olmalı ve mecaz-ı mürsel sanatıyla “oyunun sakalı bitmek” şeklinde kullanılmış olmalıdır. Sakalı biten, oyun değil oyun çağı geçen kişidir aslında.

Râmiz Mehmed’e (ö. 1758) ait aşağıdaki örnek, deyimın çıkış noktasına dair görüşümüzü destekler niteliktedir. Beyitteki “tıfl iken” (çocukken) ifadesi önemlidir. Burada deyimın, çocukluk çağındayken oynanan oyunun yetişkinlik çağında oynanmasının hoş görülmemesinden dolayı kullanıldığı görülmektedir. Şair çocukken kavuşma oyunu oynadığını, sevgilinin yüzünde tüyler çıkınca artık oyunun sakalının bittiğini; devrinin geçtiğini, yaşının ilerlediğini ifade etmiştir. Burada hem sevgilinin yüzündeki tüyler belirginleştiğinde onun yaşı ilerlemiş hem de eş zamanlı olarak âşık oyun çağından çıkmıştır:

Tıfl iken lu'bet-i vasl ile olurdu raksân

Hatı geldikde oyunun dahı bitdi sakalı

Râmiz Mehmed (Polat, 2003, s. 287)

Sünbülzâde Vehbî'nin (ö. 1809) *Şevkengîz* adı eserinden alınan aşağıdaki beytinde çocuk yaşta yüzünde tüy yokken oynanan oyunun, sakal çıktığında oynanması durumundaki bakış açısı verilmiştir (bed olur: kötü olur). Bu da yine sakalı biten kişinin oyun oynamasına dönük bir bakış açısidir:

Tıfl iken oynayıcak emred olur

Sakalı bitse oyunu bed olur

Sünbülzâde Vehbî (Bezzadeoğlu vd., 2004, s. 180)

Erkeklerde sakalın bitmesi oyun çağının geride kalmasını, bir işin zamanının geçmesini ve belli bir yaşa ulaşmayı anlatırken kadınlar için de yüzdeki tüyler hakkında aynı kullanımlara rastlıyoruz. Sevgili tasviri yapan şairler, yüzünde tüyleri belirginleşen sevgili tasvirlerinde “aşk oyununun sakalı bitti” diyerek bu oyunun zamanının geçtiğini, tadının kaçtığını anlatmışlardır. Aşkta her zaman genç sevgiliyi öven ve anan klasik Türk edebiyatı şairleri yüzünde hattı belirginleşen ve böylece yaşı ilerlediği anlaşılan sevgili söz konusu olduğunda bu deyim kullanmışlardır. Nevîzâde Atâyî'nin (ö. 1635) *Heft Hân* adlı eserinden alınan aşağıdaki örnekte bu hususa işaret edilmiştir:

*Kâm alıp ol iki meleklerden
Zevki aşırıldılar feleklerden*

*Lu'bede-bâz-ı hatt-ı bî-bedeli
Geldi bitdi bu oyunun sakalı
Atâyî (Beyzadeoğlu vd., 2004, s. 180)*

1.2. Oyun Jargonu

Tacizâde Cafer Çelebi'ye (ö. 1515) ait aşağıdaki bentte şairin gönlü ve canı sevgilinin dudağının hayali ile saçın karanlığında yüzüyle saklambaç (gizleme) oynamaktadır. Saklambaç bir çocuk oyunudur ve bir süre sonra “sakalı bitti” denilmiş ve oyun bitmiştir. Bu örnek, bu deyimın bir çocuk oyunu jargonu hâline gelmiş olması ihtimalini ortaya koymaktadır:

*Kam ol dem ki hayâl-i lebin ile dil ü cân
Şeb-i zülfünde yüzün gizleme oynardı revân
Şimdi der vazgelüben kon sakalı bitdi hemân
Sakal ey vây sakal vay sakal ey vây sakal
Cafer Çelebi (Erünsal, 1983, s. 324)*

1.3. Köçeklerin Oyunu Bırakması

Bazı tarih manzumelerinden anlaşıldığı kadarıyla köçeklerin köçekliği bırakmaları üzerine de “oyunun sakalı bitmek” deyimini kullanılmıştır. Deyimin yukarıda anlattığımız şekilde kullanılarak mecazlaştığını tahmin etmekle birlikte köçeklerin bu durumuna da uygun düştüğü ve kullanıldığı görülmektedir. Köçeklik yapan kişi köçekliği bırakırken tövbe edip sakal bırakmış. Böylece köçeklerin sakal bırakmaları için bu deyim gerçek anlamda kullanılmıştır. Bu deyimın kinayeli söyleyişe bürünmesinde köçeklere dair bu uygulamanın da etkisinin olması ihtimal dâhilindedir. Köçeklerin köçekliği bırakmalarına düşülen tarih manzumelerinde deyimın gerçek anlamda kullanıldığı görülmekte, sakal bırakan köçeğin oyunculuğu bıraktığı ve oyunun sakalının bittiği anlatılmaktadır. Yine bu ifadede mecaz-ı mürselli bir anlatım söz konusudur. Aslında sakalı biten oyun değil köçektir.

Sürûrî aşağıdaki manzumesinde Rakkas Ali adlı köçeğin tövbe edip sakal saldığı ve köçekliği bıraktığını anlatmıştır. Rakkas Ali sakal bırakınca oyun meydanı boş kalmış, izleyiciler dağılırken de “köçek sakal bıraktı, oyunun sakalı bitti” demişlerdir:

*Etdi Rakkâs 'Ali tevbe salıverdi sakalı
Kaldı meydânı bu hengâmda hâlî oyunun*

*Dağılırken dedi erbâb-ı temâşâ târîh
Lihye koyverdi köçek bitdi sakalı oyunun
Sürûrî (Beyzadeoğlu vd., 2004, s. 180)*

1.4. Masallarda Kullanımı

“Oyunun sakalı bitmek” deyiminin örneklerine masallarda da rastlamak mümkündür. *Üç Turunç* masalında “A kara yere giresi, kara diken; gayrı oynadığının oyunun sakalı bitti.” ifadesinde bu deyim kullanılmıştır (Turgut, 2011, s. 162). Bu örnekte deyim “foyası meydana çıkmak”, “gerçek mahiyeti anlaşılacak” anlamında kullanılması dikkat çekicidir.

Yine Eflatun Cem Güney’in derlediği *Güldükçe Güller Açan Kız* masalında “Bakalım bu oyunun sakalı ne zaman bitecek! diye beklemeye başlamış.” şeklinde geçmektedir (Saltık, 2016, s. 67). Bu masalda da deyim “foyası meydana çıkmak”, “gerçek mahiyeti anlaşılacak” anlamında kullanıldığı görülmektedir.

2. Deyimle İlgili Örnekler ve Anlamları

Yukarıda da belirtildiği gibi deyim en yaygın örnekleri “oyunun sakalı bitmek” şeklindedir. Tespitlerimize göre “oyunun sakalı bitmek” deyiminin “zamanı geçmek, tadı kaçmak, suyu çıkmak” gibi anlamları vardır.

Klasik Türk edebiyatı şairleri oyunu genellikle aşk oyunu olarak ele almışlar ve sevgilinin yüzünde ayva tüyü tabir edilen hattın çıkması ile aşk oyununun bittiğini, zamanının geçtiğini, tadının kaçtığını anlatmışlardır.

Mesîhî’ye (ö. 1512’den sonra) ait aşağıdaki örnekte şair “Ey sultanım! Yüzündeki ayva tüyleri erişene kadar aşk oyunu yanağında idi, işte bu oyunun da sakalı bitti.” derken bunu anlatmıştır. Ayva tüyleri burada yanağı ve güzelliği gölgeleyen bir unsur olarak düşünülmüştür:

*İşk oyunu haddünde idi hattun irelden
Uşda bu oyunun da şehâ sakalı bitdi*
Mesîhî (Mengi, 1995, s. 285)

18. yüzyıl şairi Fennî’nin (ö. 1745/46) “Ey Fennî! (Sevgilinin) yüzünde tüyler çıkınca tazelik ve güzellik gitti, böylece bu oyunun da sakalı bitti.” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılacak aşağıdaki beytinde şair, sevgilinin yüzünde ayva tüyleri belirgin olunca güzelliğinin gittiğini, böylece bu oyunun sakalının bittiğini belirtmiştir. Burada da deyim “bitmek, zamanı geçmek, tadı kaçmak” gibi anlamlara gelmektedir:

*Hat gelince yüzine tâb u tarâvet gitdi
Fenniyâ bu oyunun dahı sakalı bitdi*
Fennî (Demirkazık, 2009, II, s. 689)

Münîrî’ye (ö. 1521?) ait aşağıdaki örnekte şair gönlüne seslenmiş ve sevgilinin her ne kadar yüzünde tüyler çıksa da aşk oyununun sakalı bitti demeyeceğini ifade etmiştir. Deyim burada “bitmek, sonlanmak” anlamındadır:

*Ey dil ne kadar geldi ise hattı nigârün
Bâzîçe-i 'ışkun dimezem sakalı bitdi
Münîrî (Ersoy, 2017, s. 374)*

Vakanüvis Râşid Efendi'ye (ö. 1735) ait aşağıdaki rubaîde şair sevgilinin yüzünde tüyler çıktığında güzelliğin zamanının geçtiğini belirtirken deyimini de anlamını vermiştir. Güzellik oyununun zamanı geçmiştir:

*Hat geldi melâhatün zamânı gitdi
Encâma lu'bet-i hüsn-i zâtı yitdi
Herkes dir o şûhî hat-ber-âverde görüp
Bâzîçe-i hüsnün sakalı bitdi
Râşid (Günay, 2001, s. 471)*

Benzer bir kullanım Vâlî'ye (ö. 1738/39) ait aşağıdaki bentte de görülmektedir. Deyimin anlamını destekleyen pek çok unsurun bulunduğu bentte şair; dünyanın geçiciliğinden bahisle genç yaşlı herkesin bir gün öleceğini belirtir. Ardından sevgilinin hattını bir orduya benzeten şair, o ordunun güzellik ülkesini tahrip edişinden bahseder. Son mısradaki da şair deyimini “sonlanmak, zamanı geçmek” anlamında kullanmıştır:

*Kalmasıdır pîr ü cüvân hâsılı şehri vü garîb
Ki varup girmeyesin hânesine bî-takrîb
Hân-ı vuslatdan alup her biri bir gûne nasîb
Ceyş-i hattun idicek milket-i hüsnün tahrîb
Çekilüp her biri bir semt-i ferâğa gitdi
Dediler kim bu oyunun da sakalı bitdi
Vâlî (Koncu, 1998, s. 599)*

İshak Çelebi'ye (ö. 1537) ait aşağıdaki örnekte şair, sultan olarak seslendiği sevgilinin perçemi ile oynadığı âşık oyununu çok oynadığını ve bu oyunun sakalının bittiğini belirtmiştir. Bu mısradaki “yeter oynaduk a” ifadesi deyimini “bıkmak, usanmak, tadı kaçmak” anlamına geldiğine dair önemli bir ipucu olmaktadır:

*A begüm turra-i gîsûn ile 'âşık oyunun
Yeter oynaduk a şimden girü bitdi sakalı
İshâk Çelebi (Çavuşoğlu & Tanyeri, 1989, s. 329)*

Aşağıdaki beyitte de Mesîhî, sevgiliye cefalarından dolayı seslenmiş, vefalı olması gerektiğini, yoksa devrin bir gün güzellik oyununun sakalını bitireceğini söylemiştir. Şair böylece güzelliğin bir gün geçeceğini bu deyimle anlatmıştır:

*Ey cefâ-pîşe vefâ kıl 'âşık kim 'âkıbet
Hüsn oyununun sakalını bitürür rûzigâr
Mesîhî (Mengi, 1995, s. 165)*

Yukarıda da belirtildiği gibi yüzünde tüyleri biten erkek ya da kız artık belli bir yaşa gelmiş, çocukluktan yetişkinliğe geçmiş olduğu için oyun yaşını geride bırakmıştır. Aşk da adeta bir oyun olarak gören şairler aşkın belli bir estetik ve yaş olduğunu düşünerek kimi zaman sevgiliye kimi zaman da âşığa tıraşı geldiğini ve artık âşıklarla oyun oynayamayacağını belirtmişlerdir:

*Tırâşun geldi 'uşşâk ile artuk yok senün oynun
Yigitcek var sakalı bitdi şimden gerü ol oynun*
Edirneli Nazmî (Üst, 2018, s. 3749-3750)

Aşağıdaki beyitte Hamîdî, sevgilinin yüzünde tüyler çıkınca naz oyunun sakalının bittiğini belirtmiştir. Deyim burada naz oyunun bitişini ilan etmek için kullanılmıştır. Genç olan sevgili nazlanırken yaşı ilerlediğinde artık nazlanamayacaktır. Şair söylediklerini ikinci mısradaki güzellik gündüzünün geçtiği ve hengâmeli bir gecenin başladığı ifadeleriyle desteklemiş ve leff ü neşr yapmıştır:

*Geldi hattun sakalı bâzî-i nâzun bitdi
Rûz-ı hüsnün yüri var oldı şeb-i hengâmî*
Hamîdî (Gültekin, 2000, s. 462)

Ferîdî'ye (17. yy) ait aşağıdaki örnekte şair sevgilinin yüzünde tüylerin çıkmasına rağmen hala aşk oyunu peşinde olan gönlüne nasihat etmiştir. Gönlüne “yeter” diye seslenen şair aşk oyununun tadının kaçtığını bu deyimle ifade anlatmıştır:

*Hat geldi rûy-ı yâra dahi 'aşk-bâzsın
Sakalı bitdi bu oyunun ey gönül yeter*
Ferîdî (İbrahim, 2010, s. 149)

Manastırlı Celâlî'ye (1574?) ait aşağıdaki örnekte de sevgilinin yüzünde çoğalan ayva tüylerinin, güzelliğini gölgelediği için aşk oyunun sakalının bittiği belirtilmiştir. Şair “nâzişi-nâz işi” ifadeleriyle de cinas yapmıştır:

*Hattı çoğaldı ol şehün az oldı nâzişi
'Aşk oynunun sakalı bitüp oldı nâz işi*
Manastırlı Celâlî (Güneş, 2013, s. 646)

“Oyununun sakalı bitmek” yapısının aşk dışında da kullanımları vardır. Bunlardan biri Hanyalı Kâmî'ye (18. yy) ait aşağıdaki örnektir. Şair gazelcilik oyununun sakalının bittiğini ve yürekten bir duaya başlaması gerektiğini belirtirken deyimini “gazelcilik oyununun sakalı bitmek” yapısıyla kullanmıştır.

*Sakalı bitdi bu bâzîçe-i gazelciligin
Du'âya başlasın ey Kâmî 'an-samîm-i cenân*
Hanyalı Kâmî (Akyol, 2005, s. 172)

3. Deyimin Oyun Kelimesi Olmadan Kullanımı

“Oyunun sakalı bitmek” deyiminin “sakalı bitmek” şeklinde kullanıldığı örneklere de rastlanmıştır. Bu yapı, oyunun sakalı bitmek yapısından kısaltılarak kullanılmış olmalıdır. “Sakalı bitmek” her halükârda bir geçiş ifade ettiği ve insanın olgunluğa, hatta yer yer yaşlılığa geçişini simgelediği için deyim “oyun” kelimesi olmadan “zamanı geçmek, sonlanmak, değerini yitirmek” anlamlarıyla kullanıldığını görüyoruz. Yine sakalın erkek ve kadında güzelliği gölgeleyen bir unsur oluşunun deyim gerçeği anlamıyla bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır.

Leâlî’ye (15. yy) ait aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzündeki tüyler misk kokulu menekşe gibi olmuş ve adeta menekşenin yerini almıştır. Bu yüzden de menekşenin sakalı bitmiş, zamanı geçmiştir. Gerçekte de menekşe gülden önce yetişir ve güller açtığında menekşenin sezonu geçmiş olur. Şair deyim anlamını “zamanı geçti” diyerek ikinci mısradaki kendisi açıklamıştır:

*Müşgîn hatun kim oldı misâli beneşşenün
Geçdi zamânı bitdi sakalı beneşşenün*
Leâlî (Korkut, 2004, s. 94)

Revânî’ye (ö. 1523/24) ait aşağıdaki örnekte şair kendisine sevgilinin yanaklarındaki tüyleri anmayıp onun yanaklarını seyretmeyi telkin etmektedir. Açıklamayı da ikinci mısradaki artık güller açıldı ve menekşenin sakalı bitti diyerek yapmıştır. Şair sevgilinin yüzündeki tüyler ile menekşe, yanakları ile de güller arasında ilgi kurmuştur. Buna göre gül açılmış, menekşenin devri geçmiştir:

*Anma Revânî hattını seyr eyle ruhların
Güller açıldı bitdi sakalı beneşşenün*
Revânî (Avşar, 2017, s. 186)

Sehî Bey’e (ö. 1548) ait aşağıdaki örnekte gülün açılmasıyla sümbüllerin sakalının bitmesi “zamanı geçmek, eski itibarını yitirmek, eski güzelliğini ve şöhretini kaybetmek” anlamında kullanılmıştır:

*Gül açıldı çemenden yana gel git
Sehî sünbüllerün bitdi sakalı*
Sehî Bey (Yekbaş, 2020, s. 324)

Deyimin gerçek hayatı konu alan aşağıdaki örneğinde Nihâlî, fazilet ve marifetin sakalının bittiğini yani zamanının geçip değerini yitirdiğini, kimsenin fazilet ve marifet ehline iltifat etmediğini ifade ederek sanata yönelme isteğini anlatmıştır:

*Sakalı bitdi fazl u ma’rifetün
Kendümi ehl-i san’at eyliyeyin*
Nihâlî (Canım, 2018, s. 528)

Sonuç

Deyime *Türkçe Sözlük*'te verilen “bir iş sürüncemede kalmak” anlamının çok eksik bir anlam olduğu tespit edilmiştir. Türkçe deyimlerde genellikle kinayeli bir söyleyiş söz konusudur. Buna göre “sonlanmak, bitmek, zamanı geçmek; güzelliğini yitirmek, eski şöhretini kaybetmek; bıkmak, usanmak, tadı kaçmak” gibi anlamlarda kullanıldığını tespit ettiğimiz “oyunun sakalı bitmek” veya “sakalı bitmek” şekliyle kullanılan deyimın çıkış noktası yani gerçek anlamı sakalı biten kişinin oyun çağının geçmiş olması olmalıdır. Bunun yanında erkeklerde sakalın, kadınlarda yüzde çıkan tüylerin güzelliği gölgeleyen, güzelliğın tadını kaçırın bir unsur olması yine bu deyimın çıkış yeri olmalıdır. Deyimin bir dönemler kullanılan bir oyun jargonu olması da ihtimal dâhilindedir. Ayrıca bazı köçeklerin köçekliğı bırakırken sakal bırakmalarına da bu deyimın uygun düşmesinden dolayı yer yer köçeklere düşülen tarihlerde de kullanıldığı görülmüştür. Yine deyimın bazı masallarda da kullanıldığı örneklere rastlanmıştır. İki masalda tespit edilen kullanımda “foyası meydana çıkmak”, “gerçek mahiyeti anlaşılmak” anlamında kullanılmış olması dikkat çekicidir. “Oyunun sakalı bitmek” deyimının ilk dönemlerden klasik Türk edebiyatının son dönemlerine kadar kullanılan yaygın bir deyim olduğu anlaşılmuştur.

Kaynakça

- Abdülaziz Bey (1995). *Osmanlı âdet, merasim ve tabirleri*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. I-II, İnkılâp Yayınları.
- Akyol, İ. (2005). *Hanyalı Kâmi ve Dîvânı* (Tez no.162885) [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Avşar, Z. (2017). *Revânî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0>
- Ayçiçeği, B. (2018). Bağdatlı Rûhî'nin (ö. 1014/1605-1606) gazellerinde deyimler. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (38), 163-202.
- Ayçiçeği, B. (2019). Klâsik Türk şiirinde 'kuş kondurmak' deyiminin anlam çerçevesi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 215-232.
- Beyzadeoğlu, S. A., Gürgendereli, M., Günay, F. (2004). *Edirneli Ahmed Bâdî Efendi Armağan*. Harvard Üniversitesi Yayınları.
- Canım, R. (2018). *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0>
- Çavuşoğlu, M. & Tanyeri M. A. (1989). *Üsküblü İshâk Çelebi Dîvan*. Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
- Demirkazık, H. İ. (2009). *18. yüzyıl şairi Mustafa Fennî Dîvân (inceleme-tenkitli metin-dizin) I-II* (Tez no.249576) [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Demirkazık, H. İ. (2013). El arkası yerde deyim ve bu deyim divan şiirindeki kullanımı. *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (4), 617-633.
- Ersoy, E. (2017). *Münîri Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56095,muniri-divanipdf.pdf?0>
- Erünsal, İ. E. (1983). *The life and works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, whit a critical edition of his Dîvân*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Eyüboğlu, E. K. (1975). *On üçüncü yüzyıldan günümüze kadar şiirde ve halk dilinde atasözleri ve deyimler*. I-II, Doğan Kardeş Matbaacılık.
- Gültekin, H. (2000). *Mecmû'a-i Nezâyir (transkripsiyonlu metin)* (Tez no.94502) [Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

- Günay, F. (2001). *Râşid (vaknüvis) hayatı, edebî kişiliği, divanının tenkitli metni ve incelemesi* (Tez no.113076) [Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi].
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Güneş, M. (2013). *Manastırlı Celâl Bey Dîvânı (inceleme-metin)* (Tez no.349237) [Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi].
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- İbrahim, M. L. A. (2010). *Ferîdî ve Dîvânı inceleme-metin* (Tez no.257715) [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Kaya, B. A. (2011). Atasözleri ve deyimlerin dîvân şiirinde kullanımı ile dîvânların bu söz varlıklarımız bakımından önemi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (6), 11-54.
- Koncu, H. (1998). *Vâlî Dîvânı* (Tez no.81251) [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi].
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Korkut, G. (2004). *Dîvân-ı Le'âlî (inceleme-metin)* (Tez no.144336) [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Mengi, M. (1995). *Mesihî Dîvânı*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Parlatır, İ. (2008). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. I-II, Yargı Yayınları.
- Polat, F. (2003). *Râmiz Mehmed Efendi Dîvânı (edisyön-kritik-metin-inceleme)* (Tez no.136998) [Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi].
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Püsküllüoğlu, A. (2006). *Türkçe deyimler sözlüğü*. Arkadaş Yayınları.
- Saltık, O. (2016). *Derlenmiş masallar ile kurgulanmış masalların çocuğa göreliği* (Tez no.431278) [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi].
- Saraç, Y. (2000). *Klâsik edebiyat bilgisi belâgat*. Gökkuşbu Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2009). *Osmanlı şiiri antolojisi*. Yapı Kredi Yayınları.
- Turgut, A. (2011). *Türk halk anlatılarında kalıplaşmış sözler üzerine bir araştırma* (Tez no.289541) [Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi].
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Türkçe Sözlük*. (1988). I-II, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üst, S. (2018). *Edirneli Nazmî Dîvânı*.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57766,edirneli-nazmi-divanipdf.pdf?0>
- Yekbaş, H. (2020). *Sehî Bey Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76504,sehi-bey-divanipdf.pdf?0>